

تحلیل میزان علاقه‌مندی و میزان کاربرد اشعار آیینی در گویش سیستانی

صدیقه‌سادات مقداری^۱ مریم قوم‌دوست نوری^۲*

(دریافت: ۱۳۹۸/۸/۱۴ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۱/۲)

چکیده

در تحقیق حاضر، میزان علاقه‌مندی و کاربرد اشعار آیینی در مراسم و سنن مختلف بررسی شده است. داده‌های لازم برای آزمون فرضیه‌های تحقیق از طریق یک پرسش‌نامه محقق‌ساخته گردآوری شده است. پرسش‌نامه طراحی شده حاوی ۲۶ پرسش بود که میزان علاقه‌مندی و کاربرد اشعار سیستانی در آیین‌های مختلف را پرسش کرده است. به‌منظور بررسی پایایی پرسش‌نامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق تمام افراد بالای ۲۰ سال ساکن شهرستان زابل و روستاهای تابعه است و حجم نمونه آماری بر اساس جدول مورگان ۳۸۴ نفر در نظر گرفته شده است. گفتنی است که نمونه‌گیری به‌صورت کاملاً تصادفی و ساده صورت گرفت. آمار توصیفی برای بررسی توزیع فراوانی متغیرهای جمعیت‌شناختی و آمار استنباطی برای آزمون فرضیه‌های تحقیق استفاده شد. برای تحلیل فرضیه‌ها از آزمون کای ۲ اسکوتر استفاده شد و تمام محاسبات و تحلیل‌های آماری از سوی نرم‌افزار اس.پی.اس.اس انجام شد. تحلیل‌ها نشان داد که مردم به اشعار آیینی علاقه‌مند هستند؛ ولی همچون گذشته اشعار آیینی را در مراسم و سنن مختلف به‌کار نمی‌برند.

واژه‌های کلیدی: اشعار آیینی، سیستان، ادبیات عامه، تحلیل محتوا، ادبیات شفاهی.

۱. استادیار زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه پیام‌نور.

۲. کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه پیام‌نور (نویسنده مسئول).

۱. مقدمه

یکی از عناصر تشکیل‌دهنده ادبیات عامیانه، ترانه‌ها و اشعار قومی و محلی است. این نوع ترانه به روایات شفاهی تعلق دارد و نوعی بیان اشتراکی و جمعی و شاید جهانی است. بیشتر ترانه‌های محلی و عامیانه به شکل رباعی و دوبیتی سروده شده و سینه به سینه از نسلی به نسل دیگر بین مردم منتشر شده‌اند. موضوع این ترانه‌ها دربردارنده مسائل مربوط به زندگی، کار، اعتقادات عامه مردم، مسائل مربوط به عشق، عزاداری، عروسی و ترانه‌های کودکان است. خصوصیت عمده این اشعار این است که شاعر معلومی ندارد، موسیقی آن فاقد موازین علمی است، ساختمانی ساده دارد و به لهجه‌های محلی و با مضامین روستایی سروده می‌شوند؛ ولی در عین حال در میان عامه مردم اقبال فراوانی دارند. آنچه در باب این ترانه‌ها می‌توان گفت، این است که چون بیشتر باورهای کهن و مشترک بشری را در خود جای داده و نیز از زبان ساده و بی‌پیچش و قابل‌دسترس بهره‌مند است، همواره حضوری ماندگار بین تمام اقوام ایرانی یافته‌اند.

ترانه‌ها و اشعار محلی یکی از عناصر مهم فرهنگ بومی است که عمدتاً قالب روایت‌گونه‌ای داشته است و کارکردهای مختلفی در زندگی ساکنان مناطق دارند. با دقت در اجزا و ساختار این اشعار، بسیاری از مشخصه‌های اجتماعی و فرهنگی مردم منطقه آشکار می‌شود. این اشعار برخاسته از ذهن و زبان عوام است و مانند دیگر مصادیق فرهنگ عامه فقط خاص یک فرهنگ نیست؛ بلکه فرهنگ‌های مختلف به‌نوبه خود دارای اشعار و ترانه‌های متفاوتی است که بیشتر به زبان محلی سروده می‌شود. اشعار محلی به‌منزله یکی از مهم‌ترین اجزای فرهنگ، نمایش‌گر ابعاد متنوعی از زندگی مردم مناطق مختلف است که با مراجعه به اشعار هر منطقه هویت فردی و اجتماعی، ساختار ذهن و روان، خلیات و رفتار مردم آن ناحیه را به‌خوبی می‌توان درک کرد.

به‌طورکلی ادبیات عامیانه به مجموع ترانه‌ها، قصه‌ها، اساطیر و ضرب‌المثل‌های رایج در میان یک قوم گفته می‌شود که به‌طور شفاهی از نسلی به نسل دیگری منتقل می‌شود و موضوعات آن برگرفته از فرهنگ قومی است، ادبیات عامیانه در میان جوامعی که بیشتر مردم آن قادر به خواندن و نوشتن نیستند، رواج دارد (معین‌الدینی، ۱۳۷۰: ۳۱). معنای عام بررسی ادبی متون است و به معنای خاص، به کلام و متنی گفته می‌شود که

زیبا و دل‌پسند و دارای ظرافت و جمال هنری بوده است و به خلاقیت رهنمون باشد (سعیدیان، ۱۳۶۹: ۹). سبک هنر عوام، واقع‌گرایی است. عوام چرخ تولید جامعه را عملاً می‌گردانند و کار، سراسر زندگی این طبقه را درمی‌نوردد. از این رو، جریان اندیشه آنان وابسته به دنیای عمل است، حالت جمعی دارد. وسیله مبارزه و بهبود زندگی است، مثبت و مکمل عمل است و خوش‌بین و امیدوار و دلپذیر است. مثل‌ها، شوخی‌ها، روایات، افسانه‌ها و ترانه‌های عامیانه شاهد این مدعا است (پورافکاری، ۱۳۵۴: ۲۰۱). شعر عامیانه، شاخه‌ای از ادبیات شفاهی عوامی است که به صورت‌های گوناگون و با مضامینی متفاوت دیده و سراییده شده‌اند، این اشعار از دل‌هایی برخاسته‌اند با زخم‌های فراوان که بر آن مرهمی نیست (گلستانه، ۱۳۸۶: ۲۳).

واژه آیین ابتدا به معنای آداب و رسوم بوده است و بعداً اختصاصاً به معنای رسوم دینی به کار گرفته شد. از این رو، می‌توان گفت رفتارهای آیینی نوع خاصی از رفتار هستند که از سوی جامعه پذیرفته شده‌اند و به گونه‌ای ارتباط افراد آن جامعه با پدیده‌های فرامادی و ماوراءالطبیعه برقرار می‌کنند. بنابراین، می‌توان مراسم آیینی را نوع خاصی از رفتار و اعمال منظم دانست که از آموزه‌های دینی و ماورائی سرچشمه گرفته‌اند و برای بیان احساسات دینی، مذهبی و فرهنگی به کار گرفته می‌شود و به دلیل قدمت زیادی که دارند در بیشتر موارد با سنت و تاریخ مردمان یک منطقه پیوند خورده‌اند، به گونه‌ای که جزئی از فرهنگ انکارناپذیر مردم شده‌اند (روح‌الامینی، ۱۳۷۶). مراسم آیینی بیشتر با مکان و زمان خاص ارتباط دارند؛ مثل ماه محرم، عید باستانی نوروز، شب یلدا و ... و ادبیاتی که در این مراسم به کار گرفته می‌شود از نوع به خصوص بوده و با ادبیات رسمی مردم متفاوت است. در هر مراسم بیشتر اشیای مختلفی به کار برده می‌شوند که معمولاً جنبه نمادین دارند و گاه تمام مراسم، حول همان عنصر نمادین می‌چرخد، مانند: عَلم و نخل، دهل و دف. تحذیر و اجتناب، از عناصر رایج مراسم آیینی است، به طوری که مردم به هنگام اجرای این گونه مراسم، از اعمال و گفتار خاصی دوری می‌کنند و به اشیای یا اعمال یا کلام خاصی تمسک می‌جویند؛ مثل ترک شیرینی و آجیل خوردن، جشن و موسیقی و ... در ایام تاسوعا و عاشورای حسینی و شب‌های قدر. در ایران از دوران باستان تاکنون انواع آیین‌های

باستانی، اسطوره‌ای و فصلی رواج داشته است که شامل جشن‌ها و آیین‌های دینی و مذهبی، ملی، میهنی و حکومتی، آیین‌های منطقه‌ای و بالأخره، آیین‌های خانوادگی هستند که به صورت‌های گوناگون برگزار می‌شوند و در هر یک از نواحی جغرافیایی برپایی این آیین‌ها با آداب و سنن خاص همراه‌اند. در این گونه مراسم معمولاً اشعار و ترانه‌ها خاص و مرتبطی خوانده می‌شود که اشعار آیینی نامیده می‌شوند. در منطقه سیستان نیز، برپایی این آیین‌ها با خواندن اشعار با گویش بومی و محلی، در غالب دوبیتی و رباعی است که گاهی بر اساس مضمون با نواختن موسیقی محلی نیز همراه است. به طور کلی، شعر آیینی جزئی از فرهنگ شفاهی یک ملت است که خود بازتاب اندیشه، آمال و آرزوها، احساسات و هنر یک ملت است که از حوادث مشترک زندگی مردم مایه می‌گیرد و خصلت جمعی دارد که به صورت شفاهی از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابد. فرهنگ و هنر عامیانه در میان مردم به رشد و تحول خود ادامه می‌دهد و از این رو، پیوند مستقیم و نزدیکی با تمام شئون زندگی مردم دارد و انعکاس‌دهنده شرایط فرهنگی، فکری و اجتماعی هر منطقه است؛ ولی امروزه رفته‌رفته این اشعار سرشار از محتوا که انعکاسی از فرهنگ غنی گویندگان آن است به فراموشی سپرده شده است و بیم آن می‌رود که کودکان در دهه‌های آینده با این اشعار بیگانه باشند. لذا، در پژوهش حاضر بر آن شدیم تا به پرسش‌هایی که آورده می‌شود، پاسخ دهیم:

۱. آیا مردم همچون گذشته به استفاده و کاربرد اشعار آیینی در مراسم و سنن

مختلف پای‌بند هستند؟

۲. در کدام آداب و آیین، اشعار آیینی کاربرد بیشتری دارد؟

تحقیق حاضر در چارچوب روش تحلیلی - توصیفی است. نگارندگان ابتدا به جمع‌آوری اشعار آیینی می‌پردازند. روش گردآوری اطلاعات بر اساس مصاحبه با افراد صاحب‌نظر و مطلع در زمینه اشعار آیینی و بومی - محلی و تکمیل پرسش‌نامه بین افراد از گروه‌های مختلف برای جمع‌آوری اشعار آیینی بوده است. ابزار گردآوری اطلاعات بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و منابع اینترنتی و استفاده از این اطلاعات در تحلیل اطلاعات به دست آمده از پرسش‌نامه‌ها خواهد بود.

۲. پیشینه تحقیق

در زمینه ادبیات شفاهی، گویش‌های محلی و اشعار آیینی و محلی پژوهش‌های نسبتاً زیادی انجام شده است که از آن جمله می‌توان به مواردی اشاره کرد: نیکوکار (۱۳۵۲) در کتاب مجموعه ترانه‌های نیمروز مجموعه‌ای از اشعار سیستانی را به همراه برگردان فارسی این اشعار گردآوری کرده است. وی (۱۳۵۶) نیز در پژوهشی با عنوان «زندگی مادی و معنوی مردم سیستان در اشعار عامیانه»، درباره خصوصیات جغرافیایی سیستان، فعالیت‌های تولیدی، خوراک، پوشاک و عشق و ... در اشعار و دوبیتی‌ها سخن می‌گوید. رئیس‌الذاکرین (۱۳۷۰) در کتاب کُندو (فرهنگ مردم سیستان) به بازی‌ها، مثل‌ها، سنت‌ها، رباعی‌ها و هنرهای نمایشی سیستان اشاره دارد. علاوه بر این رئیس‌الذاکرین (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان «شعر در فرهنگ مردم سیستان»، به تشریح تطبیقی ادبیات مردم سیستان و فلولیات مناطق دیگر پرداخته است. بهاری (۱۳۹۳) در کتاب سیستانا، به گردآوری مجموعه‌ای از ترانه‌ها و دوبیتی‌های سیستانی بدون تحلیل پرداخته است. الهامی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «بررسی ویژگی‌های ساختاری و ادبی دو بیتی‌های سیستان» ساختار و زیبایی‌های ادبی دوبیتی‌های سیستانی را واکاوی می‌کند. الهامی (۱۳۹۶) نیز در پژوهشی با عنوان «جایگاه و تحلیل درون‌مایه‌های سیتک‌ها در ترانه‌های سیستان» ضمن بررسی موضوعی انواع ترانه‌های سیستان، به تحلیل محتوایی سیتک‌ها می‌پردازد تا اندیشه مرکزی و فکر اصلی هنرمند را در آن واکاوی کند و از این طریق به شناخت بهتر تاریخ و فرهنگ مردم سیستان و درک اندیشه‌ها، اعتقادات، احساسات و آداب و رسوم زندگی آنان دست یابد. الهامی و میرشکار (۱۳۹۸) به بررسی ارده‌خوانی و کاربردهای آن در آیین سوگ سیستان پرداخته‌اند و با معرفی ارده‌خوانی و رُوایی‌خوانی، وجه تسمیه آن، تاریخچه، مجریان، شیوه اجرا، زمان و مکان اجرا، نشان می‌دهند که مردم سیستان بسیار پایبند به اجرای آیین سوگواری با گویش بومی خود هستند و این مسئله در فرهنگ آنان جایگاه والایی دارد. ذوالفقاری (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان یکصد منظومه عاشقانه فارسی شیوه‌های اجرایی اشعار محلی در ایران را بررسی می‌کند. وی اذعان می‌دارد که در ایران اشعار عامه و محلی گونه‌های متفاوتی داشته و روش‌های اجرای آن نیز متفاوت بوده است. میر (۱۳۹۴) نیز در پایان‌نامه

کارشناسی ارشد خود به تحلیل جامعه‌شناختی لالایی‌های سیستان پرداخته است. با وجود این، تا آنجا که در پیشینه عملی این تحقیق جست‌وجو کردیم، کم‌تر پژوهش و تحقیقی را می‌توان یافت که به تحلیل کم‌رنگ‌تر شدن استفاده از این اشعار غنی و سرشار از محتوا بپردازد. تحقیق حاضر، گامی برای پر کردن این خلأ است.

۳. انواع مراسم آیینی

به‌طور کلی جشن‌ها و آیین‌های ایرانی را می‌توان به پنج دسته تقسیم کرد: گروه اول را آیین‌های باستانی، اسطوره‌ای و فصلی تشکیل می‌دهند که شامل جشن‌هایی مانند نوروز، تیرگان، مهرگان، یلدا و سده و ... هستند. گروه دوم شامل آیین‌های دینی و مذهبی مانند محرم، عید قربان و ولادت ائمه و ... می‌شود. گروه سوم، آیین‌های ملی، میهنی و حکومتی هستند. جشن‌های پیروزی انقلاب اسلامی ایران یا مراسم هفته دفاع مقدس، نمونه‌ای از این‌گونه مراسم هستند. گروه چهارم، آیین‌های منطقه‌ای هستند که مخصوص یک ناحیه یا قوم خاص هستند و در دیگر نقاط کشور برگزار نمی‌شوند؛ مانند جشن برداشت خرمن یا مراسم شروه‌خوانی یا مجلس زار و باد و مراسم حشر که در بعضی اقوام یا مناطق برگزار می‌شوند و بالآخره، گروه پنجم شامل آیین‌های خانوادگی مربوط به تولد، ازدواج، ختنه، بلوغ، زیارت و مرگ است که در طوایف گوناگون به صورت‌های مختلف برگزار می‌شوند (روح‌الامینی، ۱۳۷۶).

در گویش سیستانی برای آیین‌های مختلفی که در این ناحیه جغرافیایی مرسوم است، اشعار آیینی غنی وجود دارد که در مواردی با نواختن موسیقی محلی خوانده می‌شود؛ ولی امروزه با توجه به بدعت‌گزاری‌های مختلف در برگزاری این آیین‌ها، کاربرد این اشعار نسبت به دهه‌های گذشته کم‌رنگ‌تر شده است و مردم پای‌بندی خود را نسبت به استفاده از این اشعار رفته‌رفته از دست می‌دهند و اگر این روند ادامه‌دار باشد، انتظار می‌رود کودکان در دهه‌های آینده با این فرهنگ غنی و اشعار سرشار از محتوی بیگانه باشند، لذا می‌طلبند تا دلیل عدم پای‌بندی مردم نسبت به این امر ریشه‌یابی شود.

تحلیل میزان علاقه‌مندی و میزان کاربرد اشعار آیینی... _____ صدیقه‌سادات مقداری و همکار

۴. تنوع وزنی اشعار آیینی

بر اساس تنوع وزن، سرایندگان اشعار آیینی به سه گروهی که آورده می‌شود، تقسیم شده‌اند:

گروه اول: سرایندگان ثابت یا ادامه‌دهندگان شعر دوره ساسانیان که درواقع، با استفاده از بحرهای کم‌هجا، آفرینندگان اصیل‌ترین نوع شعر مردمی‌اند، این سرایندگان ناشناخته‌اند. اثرشان مکتوب نیست. وزن اشعار ماندنی و مداوم است، اما سوژه آن مطابق با سلیقه افراد و یا هماهنگ با رخداد‌های محیط تغییر می‌کند. با وجود ادعای منتقدین که معتقد به هجایی بودن آن‌ها هستند، همگی غالب تقطیعی دارند.

(در وزن فعلاتن، فعلات):

آله لا وتره لالا تره مغول گفته بیا^۱

ælə lă væ trə lă lă trə moqol goftæ biä

سر حوض توتیاروخا بشور زود بیا^۲

sære hoze totiä roo xä bšoro zud biä

(فعلاتن، فعلاتن، فعلات):

گرگ بجست سر پل بشنست سر گرگ خورککه بشکست^۳

gorge bejæs sære pol benšæs xurkækæ beškæs sære gorg xor kækæ beškæs

دوری کرده دوا کرده تاوون دادخدا کرده^۴

duri kærdæ tä vone dā dxodä kærdæ dævä kærdæ

از این نمونه اشعار فراوان داریم. بنا بر گفته خانلری، شعر عامیانه - که اصل اول آن کمیت هجاهاست - در بسیاری از موارد کمیت هجاها هم‌خوانی ندارند و طول مصراع-ها نامساوی است و این همان ویژگی شعر نو یا شعر نیمایی است. اخوان ثالث معتقد است که یکی از سرچشمه‌های الهام (نیما) در سرایش شعر نو، شکل و قالب ترانه‌های محلی و عامیانه بوده است (به‌نقل از گلستانه، ۱۳۸۶: ۶۳). این گونه اشعار که شبیه طریقه خسروانی، اما نه با «رود» بلکه با «قیچک» و «رباب» و «دف» و «دایره» و نه برای خسروان، بلکه برای مردم از سوی نوازندگان محلی اجرا می‌شود (همان، ۷۵).

گروه دوم: سرایندگان مبتکر و الهام‌دهنده‌ای که با استفاده از عروض و ارکان شعر عرب، قالب ثابت و در عین حال ساده‌ای به‌نام (دوبیتی یا رباعی) شعر سروده‌اند و این

شیوه را به عرب نیز آموخته‌اند، بنا به گفته ملک‌الشعراى بهار، اعراب تحت تأثیر اشعار عامیانه فارسی، اشعار ساده عربی را آموخته‌اند که بسرايند. به گفته وی قافیه نخستین بار در اشعار «ترانگ» راه یافته است که یکی از چهار نوع سرود قبل از اسلام بود. مردم عادى و عامی آن روزگار در سروده‌هایشان قافیه را ساختند و سپس، قرن‌ها بعد شاعران ایرانی از قافیه بهره گرفتند (همان، ۷۶):

بد مكو كه بد آفتى چه مكه كه خدا آفتى^۵

čæ mækæ, ke xodā æfti bæd mæko, ke bæd æfti

اشعار این گونه از سرایندگان به گونه دوبیتی یا رباعی است که برای اولین بار از سوی شمس‌الدین قیس رازی در کتاب *المعجم* به نام «فهلویات» خوانده شده است، او معتقد است که وزن فهلویات از فرهنگ‌های عرب گرفته نشده؛ بلکه قبل از آمدن اعراب وجود داشته است. یکی از اختصاصات اشعار عامیانه این است که مشتمل بر لغات کهنه فارسی زیبا و تعبیرات ملی است و بیشتر از لغات طبیعی و روستایی استفاده شده و از کنایات و شبهات شهری واز تعبیرات اشعار عربی دور است.

گروه سوم: سرایندگان مقید که صرفاً از شیوه‌های عروضی عرب پیروی می‌کنند؛ مانند نمونه‌ای که آورده می‌شود (همان، ۸۴):

حُسینا می‌روی راه تو دورَه حُسینا سوخته باد سَمورَه

Hosseinā mirævi rā he to duræ Hosseinā soxtæ bade sæmuræ

حُسینا میل نون گرم کرده بر آن سبزه که در پای تنوره

Hosseinā meile none gærm kærdæ bær ā n sæbzæ ke dær pā ye tænuræ

حُسینا می‌روی باشی سلامت زدی بر گردنم طوق ملامت

Hosseinā miravi bā šī sælā mæt zædi bær gærdænom toqe mælā mæt

شما خیشون و قومون هم بدانِه که مه یار حُسینو تا قیامت

Šomā xeišon o qomon hæm bedā ne ke me yære Hosseino tā qiā mæt

۵. اشعار آیینی در سیستان

سیستان به واسطه بلندای تاریخ فرهنگی‌اش دارای آداب و رسوم ویژه خود بوده و بیشتر این مراسم هم‌اینک نیز در این خطه تاریخی از شرق ایران زمین در جریان است. این رسوم دیرینه در بیشتر موارد با انواع آوازاها، رقص‌ها و تصنیف‌های محلی همراه بوده

است که سیتک نامیده می‌شود. درواقع، سیتک به دوبیتی‌هایی گفته می‌شود که در مضامین مختلف سروده و خوانده می‌شود.

الف. آوازهای مراسم سوگواری: مردم سیستان عمدتاً با تأسی از فرهنگ روستایی از شعر و ترانه برای حفظ و احیای آیین‌های سوگواری بهره‌ وافی برده‌اند. ارده‌خوانی، روئویی‌خوانی یا رباعی‌خوانی سوگ‌سروده‌ای است با آهنگی بسیار سوزناک و حُزن‌انگیز که به‌صورت آوازه‌خوانی در مراسم عزاداری در سیستان اجرا می‌شود (الهامی و میرشکار، ۱۳۹۸: ۱). به این مراسم که آوازهای مخصوص به‌خود دارد، سوگواری کردن، ارده کردن یا ارده کشیدن می‌گویند که همان رباعی یا روایی کردن است که از سوی زنان خوانده می‌شود که بیش‌تر در مجالس ترحیم و به‌خصوص از سوی نزدیکان متوفی اجرا می‌شود و البته، دیگر بانوان نیز در این روایی با منسوبان همراهی می‌کنند، روایی سیستانی وقتی فرد درگذشته جوان باشد سوزناک‌تر می‌شود. به لحاظ ساختار شعری شاید همان چهاربیتی یا به عبارت بهتر، دوبیتی باشد که چهار مصراع دارد و با بیان این اشعار سوزناک دردودل خود را بیان می‌کنند. بیان درد و سختی‌های فراق در قالب رباعی سیستانی یکی از رازآلودترین بخش فرهنگ عامیانه سیستان است. سیستانی‌ها به‌دلیل وابستگی درون قبیله‌ای و احساسات سرشار و پررنگ خود اگر عزیزی را از دست می‌دهند در غم و اندوهی فرو می‌روند که شاید این رباعی یکی از راه‌های تخلیه درونی درد و رنج فراق یاران بوده است.

زلفای تو را باد پریشو کرده سوز تو مرا بی سرو سامو کرده

Zolfā ye to rā bā d pərišo kerdæ sooze to mārā bi særo sā mo kerdæ

درد دل خه مه ور کیا بر گویو شاید که تو را خاک پشیمو کرده

Dærde dele xæ me vær kiā bær guyo yæd ke to rā xā k pæšimo kerdæ āš

ب. آوازهای شبیه‌خوانی و تعزیه‌خوانی: دوبیتی‌ها و نوحه‌هایی است که در مراسم

سوگواری محرم خوانده می‌شود.

ج. آوازهای کار: هنگام درو و برداشت گندم و همچنین، در لایه‌روبی دریاچه

هامون و انهار آن، آوازهایی خوانده می‌شود که به این سنت دیرینه «مراسم حشر»

می‌گفته‌اند که با اشعاری که آورده می‌شود، همراه است:

و غورو برفتوئو و خیال مه رسته چغل که و خار خار بیفتیدو دل میل کول که^۶

Væ qoro bræftono væ xiyă le me ræštæ č æqæl kæ væ xă r xă r bæyftido
del meile kævæl kæ

گل ممد بدید و خه زونگی خرم چایی یو وگش چاوشیو گرم^۷

Gol mæmæd bedido xe zoonge xærmæ č ă ee yo væ kæš č ă joošio gærm

بسته بو گوون نوچ نو پلوار ته بگوته خرمن می خوندک از یار^۸

Bæstæ boo væ govone noč æ no pælvă r tæ bkotæ xærmænæ meixondæk
æz yă r

در سیستم «بنه» که در سیستان به آن «پا گو = پا گاو» می گفتند، خرده فرهنگی به نام «خسرکشی» وجود داشت که طبق یک سنت و قراردادی در پایان سال زراعی - که از مهرماه هر سال آغاز و تا مهرماه سال بعد طول می کشید - انجام می شد، هر کشاورز در پایان سال زراعی، یعنی بعد از جمع آوری محصول و خرمن و تقسیم آن باید در لایه رویی انهار و رودخانه ها شرکت می کرد، این لایه رویی از دهانه ورودی رودخانه «هیرمند» در منطقه جاری که شروع و تا دریاچه هامون صورت می گرفت. در هنگام کار اگر تشخیص داده می شد که کشاورزان خسته شده اند، صدایی رسا با صوتی خوش از گوشه ای ندا می داد: «اگر خسته جانی، بگو یا علی^۹» و بقیه به صورت جمعی جواب می دادند: «یا علی» و با این اشعار تمدد اعصاب و خستگی در می کردند، در این مراسم اشعار متفاوتی خوانده می شده است، برای نمونه، شعر و سرودی که آورده می شود، آمده است:

اگر خسته جانی بگو یا علی^۹

روز که علی و جنگ خیر مرفت دل دل و مثال باد سر سر مرفت

roze ke æli væ jænge xeybær meræf doldol væ mesă le bă de sarsær meræf

از هیبت ذوالفقار شاه مردان سر بریده رو و محشر مرفت

æz heibæte zolfæqă re šă he mærdă n sære boridæ roo væ mæhšær meræf

د. رمضونی که: آوازهای مخصوص که در سحرهای ماه رمضان خوانده می شد.

سحرخوانی از دیگر سنت های مهم منطقه سیستان بوده است که جلوه ای زیبا، به ماه مهمانی خدا در این خطه می داده است. در آیین سحرخوانی بزرگان منطقه یک ساعت قبل از اذان صبح بر بالای بلندترین منطقه روستا می رفتند و با ضربه زدن به دهلی خاص و با خواندن اشعار آیینی و عرفانی مردم را از خواب بیدار می کردند.

تحلیل میزان علاقه‌مندی و میزان کاربرد اشعار آیینی... _____ صدیقه‌سادات مقداری و همکار

remæzo ællă h, ællă h remæzo	رَمَضُو الله، الله رَمَضُو
mælmæl ă rdæ mă he remæzo	مَلَمَل آردَه ماه رمضو
rozæ migire xoord o kælo	روزه می‌گیره همه خورد و کلو
rozæ migire lă qær mešæve	روزه می‌گیره لاغر می‌شوه
rozæ me xă re kă fær mešæve	روزه مِه خارِه کافر می‌شوه
remæzo ă mæd memonæš kone	رمضو آمد مِمونش کُنه
xrose yek să læ ræ qorbonæš kone	خروس یک‌ساله رَه قربونش کُنه
xrose yek să læ č ize nemešo	خروس یک‌ساله چیزه نمِشو
gă v o goslæ ræ qorbonæš kone	گاو و گوسله رَه قربونش کُنه

ه. آوازهای مولودی خوانی (الوکه): اشعاری است که در عروسی‌ها و جشن‌ها خوانده می‌شود، مضامین اشعار بیشتر مذهبی و عاشقانه است، این اشعار با همراهی دف و دایره و گاهی به همراه دهل و ساز و سرنا اجرا می‌شود. به مراسم خواستگاری، قاصدی گویند و به شب حنابندان، سرشویی می‌گویند که با بحث‌و‌بیت (ر.ک: همین مقاله بخش ز. لیکو) مشهوری به نام (در واکنه، در واکنه) انجام می‌شود. اقوام داماد پشت در خانه پدر عروس بشقاب‌هایی را از حنا پر می‌کنند و اشعاری را تا باز کردن در می‌خوانند و اقوام عروس به این اشعار پاسخ می‌دهند که بخشی از آن ذکر می‌شود:

اقوام داماد:
 در واگُنه، در واکنه حنا میاره بر شما
 dær vă kone, dær vă kone hænă miă re bær šo mă
 اقوام عروس:
 حنای شما مال شما ما زن نداره بر شما

hænă ye šomă mǎ le šomă mǎ zæn nǣdă re bær šo mǎ

این بحث و بیت با اعلام کادوهای مختلف ادامه دارد و در پایان، با گفتن این شعر از طرف اقوام داماد در باز می شود:
اقوام داماد:

در وا کنه، در واکنه قرآن میاره بر شما

dær vǎ kone, dær vǎ kone qoră n miă re bær šo mǎ

اقوام عروس به احترام قرآن در را باز می کنند و اقوام داماد داخل می شوند، سپس با اجازه پدر عروس حنا را به دست و پای عروس می بندند و الوکه ای را - که آورده می شود - می خوانند که بخشی از آن ذکر می شود:

امشو حنا مه بنده ور دست و پا مه بنده

vær dæst o pǎ mebænde emšo hænă mebænde

حنای خوب زابله ور دست شاه مه بنده

vær dæste šă h mebænde hænă ye xoobe ză bolæ

اگر حنا نباشه خشک از طلا مه بنده

xošk æz tǣlă mebænde gær hænă nǣbă šă æ

در روز بعد حنا بندان مراسم سرتراشک (اصلاح موی سر داماد) بوده است که با خواندن الوکه ای - که آورده می شود - همراه بوده است. بخشی از آن ذکر می شود:
سر تراشک مبارک باشه

mobă ræk bǎ šă sær teră šæk

اونجا که سر متراشیده لباس نو مه بخشیده

lebă se no mebæxšide onjă ke sær metră šide

این الوکه با همین روند ادامه داشت و در ضمن، در لنگ داماد هم مبلغی پول به منزله شادباش می گذاشته اند. بعد از مراسم سرتراشک داماد برای استحمام به سمت نهر آب در روستاها می رفتند که به آن مراسم «رو و اوء» می گفتند. متأسفانه این مراسم تقریباً به طور کامل از بین رفته است که در گذشته با خواندن الوکه ای - که آورده می شود - همراه بوده است که بخشی از آن ذکر می شود:

شاه بر سر کوه اسب میتازه

Šă h bær sære koh æsb meytă zæ

شاه پایین کوه حجله میسازه

Šă h pǎ eine koh hejlæ meysă zæ

تحلیل میزان علاقه‌مندی و میزان کاربرد اشعار آیینی... صدیقه‌سادات مقداری و همکار

شاه لنگوته نو حالا مه پوشه

Šā h longote now hā lā mepošæ

شاه شلوار کهنه حالا مه بخشه

Šā h šælvā re kohnæ hā lā mebæxšæ

شاه بر تخت نشسته و مانند بزرگ

Šā h bæ r tæxt nešæstæ o mā nænde bozorg

بنده در پیش او، چو دار (چوب‌دار) مبارک باشه

Bændæ dær peše o č o ve dā r mobā ræk bā šæ

ماه نو آبروی دلدار مبارک باشه

Mā he no æbrooye deldā r mobā ræk bā šæ

بعد از مراسم بردن عروس به منزل داماد «گرا بردن» بوده است که با خواندن

الوکه‌ای - که آورده می‌شود - همراه است که بخشی از آن ذکر می‌شود:

ننه مه کنجکه تو نو، منه نلی که بره^۹

Nænæ me kenjæke tono, menæ neli ke bære

سوزون دستکه تو نو، منه نلی که بره^{۱۰}

Soozoone dæstæke tono, menæ neli ke bære

از راه گوری مه بره، منه نلی که بره^{۱۱}

æz rā he gori mebære, menæ neli ke bære

خه جفت چوری مه بره، منه نلی که بره^{۱۲}

xe jofte č ori mebære, menæ neli ke bære

و. آیکه یا لالایی

آیکه یا لالایی، آهنگ موزون دو بیتی‌های خاصی است که مادر برای خوابانیدن طفل خویش با سوز و گدازی عاشقانه می‌خواند و گاه مقاصدی برتر از یک لالایی ساده دارد؛ مثل پیام عشقی، هشدار خبری، دشنامی و اعتراضی.. (رئیس‌الذاکرین، ۱۳۷۰: ۷۶). این دوبیتی‌ها بیشتر از انواعی انتخاب می‌شوند که مناسبت و یا اشاره‌ای به رابطه عاطفی مادر و کودک داشته باشد. خواندن آیکه از لحاظ کیفیت صدا محدودیتی ایجاد نمی‌کند و مادر می‌تواند با صدای بلند نیز آن را بخواند. زنان سیستانی با صدایی رسا در قالب آیکه پیام‌های لازم را به گوش مردانشان می‌رسانند. حتی بر اساس همین روایات، زنان و دخترانی که از سوی مهاجمان ربوده می‌شده‌اند و به‌طور پنهانی و یا اسارت‌گونه دور

از چشم وابستگانشان نگهداری می‌شده‌اند، با خواندن آیکه، صدای خود را به گوش وابستگان‌شان که بی‌تردید در یافتن آن‌ها آرام و قرار نداشته‌اند می‌رسانده‌اند و آن‌ها را از موقعیت خود آگاه می‌کرده‌اند. هِلَا هِل هِلَا هِل، عبارتی است که به‌منزله لالایی می‌خوانند که به‌نوعی شبیه تلفظ لا اله الا الله است.

هِلَا هِل هِلَا هِل

آلایی از ما چه چیزا مخایی

خرمای سفید و مغز بادام مخایی

هِلَا هِل هِلَا هِل

برّه جان خرمای سفید به کیسه شاهان است خرمای سیاه به کوچه سرگردان است

ز. لیکو

لیکوها ترانه‌های عاشقانه بلوچی که در شرح فراق و دوری است (ذوالفقاری و احمدی کمرپشتی، ۱۳۸۸: ۱۴۶).

دو تا کفتَر بود در طاق ایوو یک در خونه و یک در بیابو

Do tâ kæftær boude dær tâqe eivo yek dær xonæ o yek dær biâbo

(دوتا کبوتر بودیم در طاق ایوان یکی در خانه و دیگری در بیابان).

خدایا جفت ما را تاق کردی دل منه تا قیامت داغ کردی

Xodâyâ jofte mâ râ tâq kærđi dele mnæ tâ qiâmæt dâq kærđi

(خدایا ما را از هم جدا کردی و تا قیامت این داغ را به دلمان گذاشتی).

لیکوهایی که گاه تلفیقی از نقل و موسیقی و شعر باشند به «نقل آواز» شهرت یافته‌اند، گاه راوی از زبان عشاق با بیت‌گویی یا «بیت بستن» جریان شعر را دنبال می‌کند (ذوالفقاری، ۱۳۹۲: ۳۳، به نقل از الهامی، ۱۳۹۶). نمونه این بیت‌گویی در سیتیک‌های سیتانی وجود دارد که به «بحث‌بیت» معروف است. بحث‌بیت محتوای عاشقانه برخی سیتیک‌های سیستانی است که در قالب پرسش و پاسخ مطرح می‌شود. ظاهراً در این نوع مناظره داستان و حکایتی وجود دارد که اصل آن از میان رفته است و تنها دوبیتی به‌جا مانده است (همان‌جا). اجرای بحث‌بیت در سیستان به این ترتیب است که در شب‌نشینی‌ها که اقوام و دوستان دور هم جمع می‌شوند، یک نفر مناظره را با آهنگین خواندن

تحلیل میزان علاقه‌مندی و میزان کاربرد اشعار آیینی... _____ صدیقه‌سادات مقداری و همکار

یک دوبیتی آغاز می‌کند و سپس دیگری با همان آهنگ جوابش را می‌دهد و این شبهه- مشاعره تا پاسی از شب ادامه می‌یابد (الهامی، ۱۳۹۵: ۱۵۳، به نقل از الهامی، ۱۳۹۶)؛ مثلاً یک نفر می‌گوید:

ستاره جست و مه بیدار بودو و پای نَخَره‌ی دیدار بودو
خروس بد محل بانگ سحر داد هنو با گفت‌وگو با یار بودو
و دیگری جواب می‌دهد:

خُرُوسْک بی‌پر و بی‌بال گردی خُرُوسْک ناخوش و بدحال گردی
دمی که یار جانی در بغل بُو رُوسْکگر بخوانی لال گردی
(همان، ۱۱۷، به نقل از الهامی، ۱۳۹۶)

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها

در پژوهش حاضر، روش آلفای کرونباخ برای محاسبه هماهنگی درونی (پایایی) پرسش‌نامه به کار گرفته شده است. در این روش، اجزا یا قسمت‌های آزمون برای سنجش ضریب پایایی آن به کار می‌روند. برای سنجش اعتبار پرسش‌نامه، با کارشناسان خبره و اساتید دانشگاه مشورت شده است که نتیجه تأیید اعتبار پرسش‌نامه بوده است. در این بخش، به بررسی پایایی پرسش‌نامه، آزمون فرضیه‌های تحقیق و نتایج رتبه‌بندی متغیرهای تحقیق با استفاده از آزمون کای اسکوتر می‌پردازیم. از آمار استنباطی برای آزمون فرضیه‌های تحقیق و به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات و بررسی معنادار بودن فرضیه‌های تحقیق، استفاده می‌شود.

جدول ۱: بررسی پایایی پرسش‌نامه، با در نظر گرفتن همه پرسش‌ها

آلفای کرونباخ با در نظر گرفتن کل پرسش‌ها	تعداد کل پرسش‌ها
۰,۹۹	۲۶

جدول شماره ۲ مقدار محاسبه‌شده آلفای کرونباخ را با در نظر گرفتن همه پرسش‌های پرسش‌نامه نشان می‌دهد. همان‌طور که در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود، مقدار آلفای کرونباخ برابر ۹۹ است که چون بیشتر از ۷۰ است، پایایی پرسش‌نامه را تأیید می‌کند. این پایایی نشان از اعتبار درونی و نیز قابل اعتماد بودن پرسش‌نامه از نظر

علمی است. روش آلفای کرونباخ یکی از روش‌های محاسبه اعتبار و اعتماد علمی پرسش‌نامه است که در این تحقیق استفاده شده است.

جدول ۲: بررسی پایایی پس از حذف هر یک از پرسش‌های پرسش‌نامه

۰,۹۰	۱. در مراسم عروسی علاقه‌مند به استفاده از اشعار با گویش محلی هستم.
۰,۹۰۱	۲. در مراسم عروسی از اشعار با گویش محلی استفاده می‌کنم.
۰,۱۰۸	۳. در مراسم عروسی به استفاده از اشعار جدید با گویش رسمی علاقه‌مند هستم.
۰,۲۰۴	۴. در مراسم عروسی از اشعار جدید با گویش رسمی استفاده می‌کنم.
۰,۲۴۶	۵. در مراسم عروسی به استفاده از اشعار همراه با موسیقی محلی علاقه‌مند هستم.
۰,۱۹۸	۶. در مراسم عروسی از اشعار همراه با موسیقی محلی استفاده می‌کنم.
۰,۱۸۰	۷. در مراسم سوگواری محرم به استفاده از نوحه‌های سیستانی علاقه‌مند هستم.
۰,۹۰۲	۸. در مراسم سوگواری محرم از نوحه‌های سیستانی استفاده می‌کنم.
۰,۹۰۳	۹. در ایام عید باستانی نوروز علاقه‌مند به استفاده از اشعار سیستانی هستم.
۰,۱۷۸	۱۰. در ایام عید باستانی نوروز از اشعار سیستانی استفاده می‌کنم.
۰,۱۷۷	۱۱. در مراسم ختنه‌سوران فرزندان علاقه‌مند به استفاده از اشعار آیینی هستم.
۰,۱۶۰	۱۲. در مراسم ختنه‌سوران فرزندان از اشعار سیستانی استفاده می‌کنم.
۰,۱۲۰	۱۳. در آیین چهارشنبه‌سوری علاقه‌مند به استفاده از اشعار سیستانی هستم.
۰,۹۰	۱۴. در آیین چهارشنبه‌سوری از اشعار سیستانی استفاده می‌کنم.
۰,۹۰	۱۵. در مراسم سحرخوانی علاقه‌مند به استفاده از اشعار سیستانی هستم.
۰,۱۷۰	۱۶. در مراسم سحرخوانی از اشعار سیستانی هستم.
۰,۲۰۰	۱۷. در آیین شب چله (شب یلدا) علاقه‌مند به استفاده از اشعار آیینی هستم.
۰,۹۰	۱۸. در آیین شب یلدا اشعار سیستانی می‌خوانم.
۰,۱۳۰	۱۹. در مراسم حشر (لایه‌روبی هامون) علاقه‌مند به استفاده از اشعار آیینی هستم.
۰,۱۰۱	۲۰. در مراسم حشر اشعار سیستانی می‌خوانم.
۰,۱۰۸	۲۱. در آیین‌های شاد اگر با موسیقی محلی همراه باشد، علاقه‌مند به استفاده از اشعار سیستانی هستم.
۰,۲۰۴	۲۲. در آیین‌های شاد اگر با موسیقی محلی همراه باشد، از اشعار سیستانی استفاده می‌کنم.
۰,۱۹۰	۲۳. در مراسم سوگواری عزیزان علاقه‌مند به استفاده از رباعی‌های سیستانی هستم.
۰,۹۲	۲۴. در مراسم سوگواری عزیزان از رباعی‌های سیستانی استفاده می‌کنم.
۰,۸۹	۲۵. در آیین‌های مختلف به‌دلیل محتوای غنی، علاقه‌مند به استفاده از اشعار سیستانی هستم.
۰,۹۰۱	۲۶. در آیین‌های مختلف به‌دلیل محتوای غنی، از اشعار سیستانی استفاده می‌کنم.

جدول شماره ۲ بررسی پایایی پرسش‌نامه پس از حذف هر یک از پرسش‌های تحقیق را نشان می‌دهد، همان‌طور که مشاهده می‌شود؛ چون آلفای کرونباخ پس از حذف هر یک از پرسش‌های بیشتر از ۰.۹۰ است، نشان از پایایی پرسش‌نامه دارد. جامعه پژوهش را همه افراد بالای بیست سال شهرستان زابل - که بر اساس آمارهای حاصل از آخرین سرشماری نفوس و مسکن که در سال ۹۵ صورت گرفت - تشکیل می‌دهد که در مجموع، معادل ۸۱۶۷۰ نفر است. برای تعیین حجم نمونه به دلیل حجم بالای جامعه آماری از جدول مورگان استفاده شد. با توجه به این جدول، حجم نمونه ۳۸۴ نفر تعیین شد که انتخاب آن‌ها به روش تصادفی صورت گرفت. داده‌های جمع‌آوری شده از سوی نرم‌افزار اس.پی.اس.اس. تحلیل شد. در بخش‌های بعدی، ابتدا به نتایج جمعیت‌شناختی اشاره شده است و سپس برای پاسخ به پرسش‌های تحقیق از آزمون کای اسکوتر استفاده می‌شود.

۴-۱. تحلیل آماری

این تحلیل در دو بخش آمار توصیفی و استنباطی ارائه می‌شود.

۴-۱-۱. آمار توصیفی

آمار توصیفی به سازمان‌دهی کردن داده‌ها، خلاصه کردن، تهیه جدول‌های فراوانی، رسم نمودارها و توصیف داده‌های جمع‌آوری شده می‌پردازد.

الف) ویژگی‌های جمعیت‌شناختی

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی در این تحقیق شامل سن، جنس و میزان تحصیلات بین همه افراد بالای ۲۰ سال در شهرستان زابل است که در قالب جدول‌هایی که در ادامه آورده می‌شود، ارائه شده است. جدول شماره ۳ مربوط به سن افراد نمونه است، طبق داده‌ها در جدول شمارل ۳، ۱۵٫۱ درصد افراد در رده سنی بین ۲۰ تا ۳۰ سال، ۳۲٫۵ درصد افراد در رده سنی بین ۳۰ تا ۴۰ سال، ۳۸٫۵ درصد افراد در رده سنی بین ۴۰ تا ۵۰ سال و ۱۳٫۹ درصد افراد در رده سنی بین ۵۰ تا ۶۰ سال قرار دارند.

سال ۸، شماره ۳۱، فروردین و اردیبهشت ۱۳۹۹ _____ دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه

جدول ۳: وضعیت سن افراد نمونه

رده سنی	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
بین ۲۰ تا ۳۰ سال	۵۸	۱۵/۱	۱۵/۱
بین ۳۰ تا ۴۰ سال	۱۲۵	۳۲/۵	۴۷/۶
بین ۴۰ تا ۵۰ سال	۱۴۸	۳۸/۵	۸۶/۱
۵۰ سال و بالاتر	۵۳	۱۳/۹	۱۰۰
مجموع	384	۱۰۰	

جدول شماره ۴ مربوط به جنسیت افراد نمونه است. درصد فراوانی مردان ۶۳,۸ و زنان ۳۶,۲ درصد است. لذا، بیشتر افراد نمونه مردان بوده‌اند که بر اساس میزان دسترسی انتخاب شده‌اند.

جدول ۴: وضعیت جنسیت افراد نمونه

جنسیت افراد	فراوانی افراد	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
مرد	۲۴۵	۶۳/۸	۶۳/۸
زن	۱۳۹	۳۶/۲	۱۰۰
مجموع	۳۸۴	۱۰۰	

جدول شماره ۵ مربوط به وضعیت تحصیلات افراد نمونه است که در آن ۱۶,۹ درصد مربوط به افراد با تحصیلات زیر دیپلم، ۲۰,۳ درصد مربوط به تحصیلات دیپلم، ۴۳,۲ درصد مربوط به افراد با تحصیلات فوق دیپلم و بالآخره، ۱۹,۶ درصد افراد با تحصیلات لیسانس و بالاتر هستند. طبق داده‌های جدول شماره ۵، بیشترین درصد فراوانی مربوط به افراد با تحصیلات زیر دیپلم و کمترین درصد مربوط به افراد با تحصیلات فوق دیپلم است.

جدول ۵: وضعیت تحصیلات افراد نمونه

میزان تحصیلات	فراوانی افراد	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
زیر دیپلم	۶۵	۱۶/۹	۱۶/۹
دیپلم	۷۸	۲۰/۳	۳۷/۲

تحلیل میزان علاقه‌مندی و میزان کاربرد اشعار آیینی... صدیقه‌سادات مقداری و همکار

فوق‌دیپلم	۱۶۶	۴۳/۲	۸۰/۴
لیسانس و بالاتر	۷۵	۱۹/۶	۱۰۰
مجموع	۳۸۴	۱۰۰	

جدول شماره ۶ میزان علاقه‌مندی افراد به اشعار آیینی را نشان می‌دهد. طبق داده‌ها، ۶،۵۱ درصد مربوط به افراد با میزان علاقه‌مندی خیلی کم، ۷،۸۱ درصد مربوط به افراد با میزان علاقه‌مندی کم، ۲۴،۷۴ درصد مربوط به افراد با میزان علاقه‌مندی متوسط، ۳۳،۷۰ درصد مربوط به افراد با میزان علاقه‌مندی زیاد و درنهایت، ۲۸،۱۲ درصد مربوط به افراد با میزان علاقه‌مندی خیلی زیاد است. طبق آمار حاصل از جدول شماره ۶، کم‌ترین درصد مربوط به افراد با میزان علاقه‌مندی کم و بیش‌ترین درصد مربوط به افراد با میزان علاقه‌مندی زیاد است.

جدول ۶: میزان علاقه‌مندی به اشعار دینی

میزان علاقه‌مندی افراد	فراوانی افراد	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
خیلی کم	۲۵	۶/۵۱	۶/۵۱
کم	۳۰	۷/۸۱	۱۴/۳۲
متوسط	۹۴	۲۴/۷۴	۳۸/۸۰
زیاد	۱۲۷	۳۳/۷۰	۷۱/۸۷
خیلی زیاد	۱۰۸	۲۸/۱۲	۱۰۰
مجموع	۳۸۴	۱۰۰	

جدول شماره ۷ مربوط به کاربرد اشعار آیینی از سوی افراد نمونه است که طبق داده‌ها در جدول شماره ۷ ۲۶،۵۶ درصد مربوط به کاربرد خیلی کم اشعار، ۳۰،۹۸ مربوط به کاربرد کم اشعار، ۲۷،۸۰ مربوط به کاربرد متوسط اشعار، ۵،۹۸ مربوط به کاربرد زیاد و ۹،۳۷ مربوط به کاربرد خیلی زیاد اشعار است. کاربرد کم اشعار بیش‌ترین درصد و کاربرد زیاد کم‌ترین درصد را دارد.

جدول ۷: میزان کاربرد اشعار دینی

میزان کاربرد اشعار	فراوانی افراد	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
خیلی کم	۱۰۲	۲۶/۵۶	۵۶/۲۶
کم	۱۱۹	۳۰/۹۸	۵۵/۵۷
متوسط	۱۰۴	۲۷/۸۰	۶۳/۸۴
زیاد	۲۳	۵/۹۸	۶۲/۹۰
خیلی زیاد	۳۶	۹/۳۷	۱۰۰
مجموع	۳۸۴	۱۰۰	

۴ - ۱ - ۳. آمار استنباطی

از آمار استنباطی برای آزمون فرضیه‌های تحقیق و به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات و بررسی معنادار بودن فرضیه‌های تحقیق استفاده می‌شود. برای بررسی این مسئله که آیا مردم همچون گذشته به استفاده و کاربرد اشعار آیینی پایبند هستند، از آزمون ناپارامتریک کای اسکوئر استفاده شده است. این آزمون از نوع ناپارامتریک است و برای ارزیابی هم‌قواری متغیرها به کار می‌رود. بر این اساس، نتایج به شرح جدول شماره ۸ به‌دست آمد.

جدول ۸: مقدار مشاهده‌شده و مورد انتظار برای میزان علاقه‌مندی به اشعار آیینی

باقیمانده	تعداد مورد انتظار	تعداد مشاهده‌شده	
-۸/۵۱	۸/۷۶	۲۵	خیلی کم
-۸/۴۶	۸/۷۶	۳۰	کم
۲/۱۷	۸/۷۶	۹۴	متوسط
۲/۰۵	۸/۷۶	۱۲۷	زیاد
۲/۱۳	۸/۷۶	۱۰۸	خیلی زیاد
		۳۸۴	مجموع

بر اساس جدول شماره ۸، با توجه به اینکه ۳۸۴ نفر به پرسش‌های مربوط به علاقه‌مندی به اشعار آیینی در قالب یک طیف ۵ گزینه‌ای پاسخ داده‌اند، به‌طور متوسط،

تحلیل میزان علاقه‌مندی و میزان کاربرد اشعار آیینی... صدیقه‌سادات مقداری و همکار

۸/۷۶ پاسخ برای هر گزینه مورد انتظار است. این مقدار انتظار با مقدار مشاهده مقایسه می‌شود و آماره آزمون مطابق جدول شماره ۹ به‌دست می‌آید.

آماره	مقدار
کای اسکور	۷۶/۱۱۲
درجه آزادی	۴
معنی‌داری	۰۰۰/۰

با توجه به نتایج جدول شماره ۹، آماره کای اسکور معادل ۷۶/۱۱۲ به‌دست آمده که از لحاظ آماری معنی‌دار است ($p < ۰,۰۵$). بنابراین، بین گزینه‌های مربوط به پرسش‌ها، علاقه‌مندی به اشعار آیینی از لحاظ آماری، اختلاف معناداری وجود دارد و با توجه به اینکه در مجموع، ۲۳۵ نفر از ۳۸۴ نفر افراد پاسخ‌گو، میزان علاقه‌مندی زیاد و خیلی زیاد به اشعار آیینی داشته‌اند. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت به‌طور کلی علاقه‌مندی به اشعار آیینی در مراسم و سنن مختلف وجود دارد.

تعداد مشاهده‌شده	تعداد مورد انتظار	باقیمانده	
۱۰۲	۸/۷۶	۲/۲۵	خیلی کم
۱۱۹	۸/۷۶	۲/۴۲	کم
۱۰۴	۸/۷۶	۲/۲۷	متوسط
۲۳	۸/۷۶	-۸/۵۳	زیاد
۳۶	۸/۷۶	-۸/۴۰	خیلی زیاد
۳۸۴			مجموع

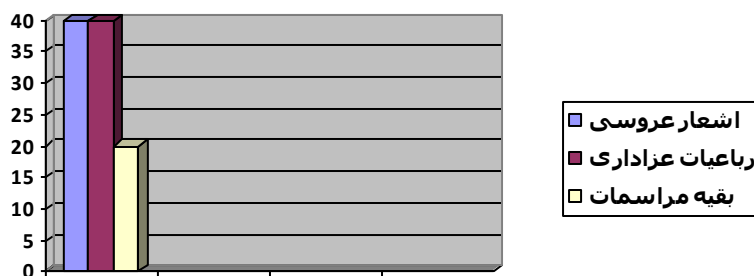
بر اساس جدول شماره ۱۰، با توجه به اینکه ۳۸۴ نفر به پرسش‌های مربوط به کاربرد اشعار آیینی در قالب یک طیف ۵ گزینه‌ای پاسخ داده‌اند، به‌طور متوسط ۸/۷۶ پاسخ برای هر گزینه مورد انتظار است. این مقدار انتظار با مقدار مشاهده مقایسه می‌شود و آماره آزمون مطابق جدول شماره ۱۱ به‌دست می‌آید.

جدول ۱۱: مقدار آماره کای اسکوتر برای میزان کاربرد اشعار آیینی

آماره	مقدار
کای اسکور	۴۵۳/۱۰۰
درجه آزادی	۴
معنی داری	۰۰۰/۰

با توجه به نتایج جدول شماره ۱۱، آماره کای اسکور معادل ۴۵۳/۱۰۰ به دست آمده که از لحاظ آماری معنی دار است ($p < 0.05$). بنابراین، بین گزینه‌های مربوط به پرسش‌های کاربرد اشعار آیینی از لحاظ آماری اختلاف معناداری وجود دارد و با توجه به اینکه در مجموع، ۳۲۵ نفر از ۳۸۴ نفر افراد پاسخ‌گو، میزان کاربرد متوسط و کم‌تر از اشعار آیینی داشته‌اند، بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت به‌طور کلی کاربرد اشعار آیینی در مراسم و سنن مختلف وجود ندارد.

طبق نمونه‌های جمع‌آوری شده اشعار آیینی، شعرهای مورد استفاده در مراسم عروسی و عزاداری کاربردی بیشتری داشته است و از لحاظ آماری هم درصد بیشتری را به خود اختصاص داده‌اند. نمودار شماره ۱ میزان کاربرد اشعار را نشان می‌دهد.

نمودار شماره ۱: میزان کاربرد اشعار آیینی

۵. جمع‌بندی

در تحقیق حاضر، میزان علاقه‌مندی و کاربرد اشعار آیینی در مراسم و سنن مختلف بررسی شده است، داده‌های لازم برای آزمون فرضیه‌های تحقیق از طریق یک

تحلیل میزان علاقه‌مندی و میزان کاربرد اشعار آیینی... _____ صدیقه‌سادات مقداری و همکار

پرسش‌نامه محقق ساخته گردآوری شده است، پرسش‌نامه طراحی شده شامل دو بخش اصلی است، بخش اول شامل مشخصات جمعیت‌شناختی مانند سن، جنس و میزان تحصیلات بوده و بخش دوم حاوی شامل ۲۶ پرسش بوده است که میزان علاقه‌مندی و کاربرد اشعار سیستانی در آیین‌های مختلف را می‌سنجد.

۶. نتیجه

نتایج تحقیق در ۲ بخش آمار توصیفی و آمار استنباطی به تفکیک بیان می‌شود.

نتایج آمار توصیفی

مطابق نتایج توزیع فراوانی اعضای نمونه بر اساس رده سنی، ۱۵,۱ افراد در رده ۲۰ تا ۳۰ سال، ۳۲,۵ درصد افراد در رده سنی ۳۰ تا ۴۰ سال، ۳۸,۵ درصد افراد در رده سنی ۴۰ تا ۵۰ سال و ۱۳,۹ درصد افراد در رده سنی ۵۰ سال و بالاتر قرار دارند. مطابق جدول توزیع فراوانی اعضای نمونه بر اساس جنسیت، ۶۳,۸ درصد افراد مرد و ۳۶,۲ درصد افراد زن هستند. بر اساس جدول توزیع فراوانی اعضای نمونه بر اساس میزان تحصیلات، ۱۶,۹ درصد افراد دارای تحصیلات زیر دیپلم، ۲۰,۳ درصد افراد دیپلم، ۴۳,۲ درصد افراد فوق‌دیپلم و ۱۹,۶ درصد افراد دارای تحصیلات لیسانس و بالاتر هستند.

نتایج آمار استنباطی

- نتایج محاسبه آلفای کرونباخ حاکی از تأیید پایایی پرسش‌نامه بود.
- مطابق نتایج آزمون کای‌اسکوئر همه متغیرها نرمال بوده است.
- بر اساس آزمون کای‌اسکوئر مردم به اشعار آیینی علاقه‌مند هستند؛ ولی همچون گذشته اشعار آیینی را در مراسم و سنن مختلف به کار نمی‌برند. این امر ضرورت توجه نهادهای فرهنگی را می‌طلبد تا از طریق تولید محتوای رسانه‌ای به گویش‌های محلی، فیلم‌سازی، سریال‌سازی و ... با استفاده از این مراسم آیینی از فراموش شدن این بخش مهم از فرهنگ و ادبیات کشور

جلوگیری شود. متأسفانه با وجود علاقه‌مندی زیاد - که نتایج تحقیق آن را تأیید کرد - کاربرد این اشعار کم است؛ زیرا بیشتر این اشعار فراموش شده‌اند بخصوص توسط نسل جوان‌تر.

• بر اساس نمونه‌های اشعار گردآوری‌شده، بیش‌ترین میزان استفاده اشعار در آیین‌هایی همچون عروسی و عزاداری است. امید که با برنامه‌ریزی دقیق از سوی نهادهای مربوط از جمله وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی کاربرد اشعار رونق یابد تا خلاف از بین رفتن آن‌ها، شاهد بازخوانی آن‌ها با توجه به تغییرات زندگی مدرن امروزی باشیم.

ارائه پیشنهادات

پیشنهادات زیر برای پژوهش‌های آتی ارائه می‌شود:
اشعار آیینی سیستم با اشعار سایر مناطق مقایسه شود. علاوه بر اشعار، حکمت‌ها و ضرب‌المثل‌های سیستمی نیز بررسی شود. برای تحلیل فرضیه‌ها از روش‌های دیگری استفاده شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. زود باش و تقلا کن چون مغول به تو گفته بیا.
۲. سر حوض پرآب صورت خود را بشور و زود بیا.
۳. گرگ فرار کرد و روی پل نشست، سر گرگ کوچک را شکست.
۴. دارو و دوا کردم، به گردن کدخدا انداخت.
۵. به کسی بدی نکن که بدی به خودت می‌رسد و برای کسی چاه مکن که خودت گرفتار می‌شوی.
۶. به خواب رفتم و به خیال من گله گاو برای شخم زدن عبور کرد و دل کم‌طاقت من هوس هندوانه کرد.
۷. گل محمد را به همراه ضایعات خرمن دیدم، در حالی که بساط چایش روبه‌راه بود.
۸. گاوهای نر فربه را بسته بود و در حالی که خرمن را می‌کوبید، برای معشوقش ترانه می‌سرایید.
۹. مادر من دخترکت هستم. اجازه نده مرا [به منزل شوهر] ببرند.
۱۰. سوزن دستت (کمک و همیارت) هستم. اجازه نده مرا [به منزل شوهر] ببرند.
۱۱. از راه روستای گوری مرا می‌برند، اجازه بردنم را نده.
۱۲. با یک جفت النگو مرا می‌برند، اجازه بردنم را نده.

منابع

- الهامی، فاطمه (۱۳۹۴). «ویژگی‌های ساختاری و ادبی دوبیتی‌های سیستان». فرهنگ و ادبیات عامه. س ۳. ش ۷. صص ۲۳۵ - ۲۶۱.
- _____ (۱۳۹۶). «جایگاه و تحلیل درون‌مایه‌های سیتک‌ها در ترانه‌های سیستان». فرهنگ و ادبیات عامه. س ۳. ش ۱۸. صص ۱۵۳ - ۱۸۲.
- الهامی، فاطمه و راضیه میرشکار (۱۳۹۸). «ارده‌خوانی و کاربردهای آن در آیین سوگواری سیستان». فرهنگ و ادبیات عامه. د ۷. ش ۲۹. صص ۱ - ۲۴.
- بهاری، محمدرضا (۱۳۹۳). *سیستانا: مجموعه‌ای از ترانه‌ها و دوبیتی‌های سیستانی، زاهدان: محمدرضا بهاری*.
- پورافکاری، نصرالله (۱۳۵۴). *جامعه‌شناسی عوام*. اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- ذوالفقاری، حسن (۱۳۹۲). *یک‌صد منظومه عاشقانه فارسی*. تهران: چشمه.
- ذوالفقاری، حسن و لیلا احمدی کمرپشتی (۱۳۸۸). «گونه‌شناسی بومی سروده‌های ایران». *ادب‌پژوهی*. ش ۸۷. صص ۱۴۳-۱۷۰.
- روح‌الامینی، محمود (۱۳۷۶). *آیین‌ها و جشن‌های کهن در ایران/امروز*. تهران: آگاه.
- رئیس‌الذکرین، غلامعلی (۱۳۷۰). *کنادو*. مشهد: سعید.
- سعیدیان، عبدالحسین (۱۳۶۹). *دایرة المعارف ادبی، سوم*. تهران: امیرکبیر.
- گلستانه، مزار (۱۳۸۶). *ادبیات و شعر عامیانه مردم سیستان*. مشهد: عروج اندیشه.
- معین‌الدینی، مریم (۱۳۸۱). *ضرب‌المثل‌های رایج کرمان*. کرمان: مرکز کرمان‌شناسی.
- میر، مهرنوش (۱۳۹۴). *تحلیل لایه‌های سیستانی از منظر جامعه‌شناسی زبان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه پیام نور مرکز قاین.
- نیکوکار، عیسی (۱۳۵۲). *ترانه‌های سیستان*. تهران: مرکز پژوهش‌های مردم‌شناسی و فرهنگ عامه.
- _____ (۱۳۵۶). «زندگی مادی و معنوی مردم سیستان در ترانه‌های عامیانه». *مردم‌شناسی و فرهنگ عامه مردم*. ش ۳. صص ۹۰ - ۹۶.

A Study on the Attitude and Use of Ritual Poem in Sistani Dialect

Sedigheh Sadat Meghdari¹ Maryam Ghomdoust Nouri*²

1. Assistant Professor of General Linguistics, Payam Nour University.
2. MA in General Linguistics, Payam Nour University.

Received: 05/11/2019

Accepted: 22/01/2020

Abstract

This study aims to analyze the attitude and use of ritual poems in different rituals. The instrument to collect the related data was a research-made questionnaire. It consisted of 26 items on the attitude and use of Sistani poems in different rituals. To test the reliability of the questionnaire, the Cronbach alpha was administered. the population was all individuals above 20 in Zabol city and its surrounding villages. The research sample, though, was 384 individuals based on Morgan's sampling table. This was done through random sampling. To test the hypothesis, the Chi-square was employed in SPSS software. The findings indicate that the participants have a positive attitude to ritual poems, but do not use them in their rituals as before.

Keywords: Ritual poems; folklore literature; content analysis; oral literature.

*Corresponding Author's E-mail: Noori.m2020@gmail.com